Criton

Criton

CRITON1

[sau Despre datorie, dialog etic]2

SOCRATE CRITON

SOCRATE Ce-i cu line aici atît de devreme, Criton? Sau o fi tîrziu?

CRITON E foarte devreme.

SOCRATE S-a luminat de ziuă?

CRITON Abia mijesc zorile.

SOCRATE Şi cum de s-a înduplecat paznicul închisorii să te lase să intri?

CRITON Am fost de-atîtea ori pe-aici, Socrate, încît mă ştie bine; şi-apoi, l-am îmbunat şi eu cu ceva.

SOCRATE Spune-mi, ai venit chiar acum sau eşti aici mai de mult?

CRITON Mai de mult.

SOCRATE Atunci de ce nu m-ai trezit şi-ai aşteptat atîta, şezînd lîngă mine fără un cuvînt?

CRITON îţi spun drept, Socrate, nici eu n-aş fi vrut să stau de veghe atîta, îndurerat cum sînt, dar eram uimit văzîndu-te cît de lin dormi şi dinadins nu te-am trezit, ca să-ţi petreci aceste clipe cît mai tihnit cu putinţă. De fapt te-am admirat adesea şi mai înainte pentru firea ta, dar ca acum, de cînd cu nenorocirea aceasta, niciodată; o înduri cu atîta uşurinţă şi seninătate!

SOCRATE Dar bine, Criton, cum mi-ar sta la anii mei, să-mi pară rău că trebuie să mor? N-ar fi absurd?

CRITON Dragul meu Socrate, nenorociri ca aceasta se c abat şi asupra altora de seama ta şi totuşi vîrsta nu le dă deloc detaşarea de a-şi primi cu resemnare soarta.

SOCRATE E drept. Dar tot nu mi-ai spus de ce-ai venit aşa devreme?

CRITON Ca să-ţi aduc o veste tristă, greu de îndurat; tristă şi greu de îndurat nu pentru tine, din cîte văd, ci pentru mine şi toţi prietenii tăi; şi poate pentru mine cel mai mult.

SOCRATE Ce veste? S-a întors de la Delos corabia?

CRITON Nu, încă nu, dar cred că va sosi astăzi din cîte spun nişte călători veniţi de la Sunion4 şi care au lăsat-o acolo. Nu încape deci îndoială că are să sosească astăzi şi că mîine, Socrate, viaţa ta va trebui să se sfîrşească.

SOCRATE Întîmplă-se-ntr-un ceas bun, Criton. Aşa vor zeii,

aşa să fie. Dar tot nu cred că va sosi azi.

CRITON Ai vreun motiv?

SOCRATE Am, şi-o să ţi-l spun. Trebuie să mor a doua zi după sosirea corăbiei, nu-i aşa?

CRITON Magistraţii5 aşa spun.

SOCRATE Bine, numai că eu, după cum spuneam, sînt convins că nu va sosi astăzi, ci mîine. îţi spun asta luîndu-mă după un vis pe care l-am avut în noaptea aceasta, puţin mai înainte6; aşa că bine ai făcut că nu m-ai trezit.

CRITON Ce vis?

SOCRATE Se făcea că o femeie foarte frumoasă, înveşmîntată în alb, venea spre mine şi chemîndu-mă, îmi spunea: Socrate, ,,tu în trei zile vei fi în ţara mănoasă, în Ftia"7.

CRITON Ciudat vis, Socrate.

SOCRATE Cred că e foarte limpede, Criton.

CRITON Prea limpede, mă tem. Dar mai bine ascultă-mi sfatul, Socrate, minunatul meu prieten, ascultă-mi-l cît mai este vreme şi salvează-te; căci dacă vei muri, pe lîngă faptul că pierd un prieten cum n-am să mai am altul vreodată, am să mai am de îndurat şi altă nenorocire, aceea că mulţi care nu ne cunosc bine nici pe mine, nici pe tine, vor crede că n-am făcut nimic ca să te salvez, deşi, cu oarecare cheltuială, mi-ar fi stat în putere. Şi ce reputaţie este mai ruşinoasă decît să treci în ochii lumii drept un om care îşi pune averea mai presus decît prietenii? Cum o să creadă ei, cei mulţi, că, în ciuda stăruitoarelor noastre îndemnuri, tu singur ai fost acela care ai refuzat să scapi de aici?

SOCRATE De ce să ne pese, bunul meu Criton, de părerea celor mulţi? Oamenii cu judecată, singurii vrednici de luat în seamă, vor înţelege lucrurile aşa cum s-au petrecut cu adevărat.

CRITON E adevărat, Socrate; şi totuşi sîntem nevoiţi să ţinem seama şi de părerea celor mulţi. Iată, chiar împrejurarea de faţă dovedeşte limpede că, dacă li se vorbeşte urît despre cineva, sînt în stare nu de un rău oarecare, ci, poate, de cel mai mare dintre toate.

SOCRATE Ce bine ar fi să fie aşa, Criton. Dacă cei mulţi ar putea fi în stare să facă răul cel mai mare, atunci ar fi în stare şi de cel mai mare bine8. Dar ei nu sînt în stare nici de una, nici de alta: nimeni nu a devenit înţelept sau nu şi-a pierdut înţelepciunea datorită lor; tot ce fac, fac la întîmplare.

CRITON Să zicem că ai dreptate; spune-mi însă altceva Socrate: nu-i aşa că, refuzînd să pleci din închisoare, te gîndeşti la mine şi la ceilalţi prieteni ai tăi? Ori te temi poate că vom avea de suferit din pricina sicofanţilor9, care ne vor acuza că te-am răpit, silindu-ne astfel să pierdem fie întreaga noastră avere, fie bani şi poate chiar mai mult decît atît? Dacă de asta te temi, lasă grija asta la o parte; căci, ca să te salvăm, cred că sîntem datori să înfruntăm primejdia aceasta şi, dacă e nevoie, chiar una şi mai mare. Te rog ascultă-mă şi- fă cum spun.

SOCRATE O, Criton, sigur că sînt îngrijorat de toate acestea şi de cîte altele încă. . .

CRITON Dar crede-mă, n-ai de ce să te temi. La urma urmei cei dispuşi să te salveze, scoţîndu-te de aici, nici nu cer prea mult; iar sicofanţii ştii şi tu cît sînt de ieftini, nici pentru ei n-ar trebui bani prea mulţi. îţi stă la îndemînă tot ce am şi cred c-ar fi de ajuns; dacă ţie însă, din prietenie pentru mine, îţi pare rău să-mi cheltuiesc averea, atunci să ştii că străinii care se află aici sînt gata s-o facă; unul dintre ei, Simmias tebanul, are la el toţi banii de care avem nevoie; nici Cebes n-ar precupeţi nimic, şi ca el mulţi alţii10. Aşadar, repet, n-are rost ca, făcîndu-ţi astfel de gînduri să renunţi la salvarea ta, nici să-ţi faci o grijă din faptul că, aşa cum spuneai la proces11, o dată plecat din Atena, nu ţi-ai mai găsi rostul. Vei fi bine primit pretutindeni, oriunde te-ai duce. Dacă vrei să pleci în Tesalia12, prietenii mei de acolo te vor trata cu cea mai mare stimă şi te vor ocroti, astfel ca nimeni de acolo să nu-ţi poată face vreun rău.

Şi încă ceva, Socrate; mi se pare că nu eşti îndreptăţit să faci ceea ce ai de gînd: să renunţi de bună voie la o salvare care îţi stă în putinţă; ba chiar aş zice că tu te străduieşti să ajungi exact acolo unde s-ar fi străduit şi chiar s-au străduit să te aducă duşmanii tăi, în dorinţa lor de a te nimici. Unde mai pui că, purtîndu-te astfel, îţi trădezi, mă tem, şi copiii13: în loc să îi creşti şi să îi educi, făcîndu-i oameni întreg i, tu îi părăseşti, lăsîndu-i la voia întîmplării. Vor avea parte, fără îndoială, de soarta obişnuită a orfanilor lipsiţi de orice sprijin. Una din două: ori să n-ai copii, ori, dacă-i a i, să pătimeşti alături de ei, crescîndu-i şi educîndu-i; tu însă pari să fi ales calea cea mai uşoară, cînd tocmai tu ar trebui s-o alegi pe cea pe care ar alege-o orice bărbat vrednic şi plin de curaj, tocmai tu care susţii sus şi tare că preocuparea vieţii tale întregi a fost virtutea.

în ce mă priveşte, îmi este ruşine, gîndindu-mă şi la tine şi la noi, prietenii tăi, cînd îmi dau seama că vom lăsa tuturora impresia că tot ce s-a petrecut se datorează laşităţii noastre: şi faptul că ai apărut în faţa tribunalului, putînd să nu apari, şi faptul că procesul s-a desfăşurat aşa cum s-a desfăşurat, şi deznodămîntul acesta ridicol14; sînt sigur că toate acestea vor lăsa impresia că noi, ca nişte laşi şi nemernici, am fugit de primejdie şi nu te-am salvat, cum nu te-ai salvat nici tu însuţi, deşi, dacă eram cît de cît buni la ceva, puteam şi aveam mijloace s-o facem. Gîndeşte-te deci bine, Socrate, ca nu cumva nenorocirii să i se adauge ruşinea, a ta şi a noastră. Chibzuieşte, deşi nu mai e timpul să stai să chibzuieşti, ci ar trebui să fii gata hotărît. Nu mai e de şovăit: totul trebuie îndeplinit în noaptea care urmează. Dacă mai zăbovim, totul devine zadarnic, nu mai e ni mic de făcut. Te rog dar, Socrate, ascultă-mă şi fă neapărat ce-ţi spun.

SOCRATE Dragul meu Criton, zelul tău ar fi demn de toată lauda, dacă ar fi îmbinat cu un anume grad de dreptate ; dacă nu, cu cît este mai mare, cu atît mă mîhneşte mai mult. De aceea sîntem datori să cercetăm dacă e bine sau nu să facem ce spui tu. Tu ştii că eu, întotdeauna, nu m-am lăsat convins decît de raţiunile care, după o examinare atentă, s-au dovedit a fi cele mai bune. Or, nu pot dezminţi acum principiile pe care le-am invocat altă dată numai pentru că mi s-a întîmplat ce mi s-a întîmplat; dimpotrivă, pot să spun că pentru mine ele au rămas neschimbate, şi că le preţuiesc ca şi înainte; iar dacă, în împrejurarea de faţă, nu vom putea formula altele mai bune, atunci poţi să fii convins că n-ai să-mi zdruncini hotărîrea chiar dacă ar căuta să ne sperie ca pe nişte copii, copleşindu-ne cu închisori, execuţii şi confiscări. Şi atunci care ar fi felul cel mai chibzuit de a judeca lucrurile? Ce-ar fi să ne întoarcem întîi la ce ai spus tu în legătură cu părerile oamenilor? Oare e adevărată, în toate împrejurările, afirmaţia că de unele păreri trebuie să ţinem seama, iar de altele nu? Sau a fost adevărată doar înainte de condamnarea mea15, iar acum se dovedeşte că a fost făcută doar aşa, într-o doară, de dragul vorbei, şi că de fapt nu era decît o joacă şi-o pălăvrăgeală? Ceea ce vreau eu, Criton, este să vedem împreună dacă, în raport cu împrejurarea de faţă, afirmaţia de atunci rămîne pentru mine adevărată sau nu, dacă ne luăm ziua bună de la ea sau îi păstrăm credinţă. Dacă nu mă

înşel, oamenii care nu vorbesc doar ca să vorbească au susţinut de fiecare dată cam ce spuneam şi eu adineauri, şi anume că, dintre părerile oamenilor, unora trebuie să le acordăm importanţă, altora nu. Gîndeşte-te bine, nu crezi că e foarte adevărat? Doar tu, pe cît intră în firea lucrurilor omeneşti, nu eşti ameninţat să mori mîine, situaţia în care mă aflu eu acum n-ar putea să-ţi descumpănească judecata. Gîndeşte-te deci: nu ţi se pare întemeiată afirmaţia că nu toate părerile oamenilor trebuie preţuite, ci unele da, altele nu? Ce zici? Nu e adevărat?

CRITON Ba da.

SOCRATE Şi nu crezi că trebuie preţuite cele bune, iar cele rele nu?

CRITON Aşa cred.

SOCRATE Şi nu sînt oare bune cele ale oamenilor cu minte şi rele ale celor fără minte?

CRITON Cum altfel!

SOCRATE Să vedem acum în ce fel s-a ajuns la aceste afirmaţii. Cineva care practică temeinic gimnastica ţine oare seama de landa, critica şi judecata oricărui om, sau numai de ale aceluia care este medic sau pedotrib?

CRITON Numai de ale aceluia.

SOCRATE Atunci el trebuie să se teamă numai de critica aceluia şi trebuie să se bucure numai de laudele lui, nu de ale altora.

CRITON Desigur.

SOCRATE Prin urmare el trebuie să se comporte, să se antreneze şi chiar să mănînce şi să bea numai după sfatul cunoscătorului şi specialistului, şi nu după al tuturor celorlalţi.

CRITON Aşa este.

SOCRATE Bine. Dar dacă, aşa stînd lucrurile, el nu ascultă de părerea lui şi îi nesocoteşte laudele, preţuind în schimb vorbele celor mulţi şi nepricepuţi, oare nu îi va merge rău?

CRITON Cum să nu?

SOCRATE Dar răul acesta în ce constă? La ce duce şi ce anume primejduieşte în cel ce nu ascultă?

CRITON Trupul, de bună seamă, căci pe el îl vatămă.

SOCRATE întocmai. Şi nu urmează oare că aşa se întîmplă şi cu toate celelalte lucruri, pe care nu le mai înşirăm acum, deci şi cu ceea ce este drept şi nedrept, urît şi frumos, bine şi rău, adică tocmai cu obiectul deliberării noastre? Trebuie oare să

ascultăm şi să ne temem de părerea celor mulţi sau de cea a unui singur om, dacă el e cel ce se pricepe cu adevărat? Şi, în acest caz, oare nu ne vom ruşina şi nu ne vom teme de el mai mult decît de toţi ceilalţi laolaltă? Iar dacă nu îl vom urma, nu vom corupe oare şi nu vom pîngări acea parte din noi care ar fi putut deveni mai bună prin respectarea binelui, dar s-a pierdut prin nerespectarea lui?16 Sau poate asta nu contează?

CRITON Ba dimpotrivă, Socrate, cred că tocmai asta contează.

SOCRATE Să mergem mai departe: dacă, urmînd părerea unui nepriceput, distrugem ceea ce ar fi putut deveni mai bun printr-un regim sănătos, dar a fost stricat prin- tr-unul nesănătos, mai merită oare să trăim cu acea parte din noi vătămată? De trup vorbim, nu-i aşa?

CRITON Da, de trup.

SOCRATE Şi merită să trăim cu un trup chinuit de suferinţă şi bolnav?

CRITON Hotărît, nu.

SOCRATE Atunci crezi că merită să trăim dacă s-a alterat în noi acea parte pe care nedreptatea o înjoseşte şi dreptatea o înalţă?17 Sau poate partea aceasta a fiinţei noastre, indiferent cum îi spunem, sensibilă la dreptate şi la nedreptate, are în ochii noştri mai puţin preţ decît trupul?

CRITON Hotărît, nu.

SOCRATE Prin urmare acea parte este superioară corpului.

CRITON Cu mult.

SOCRATE Deci, dragul meu, nu trebuie să ne pese atît de mult de ceea ce vor spune despre noi cei mulţi, ci de ceea ce va spune cel care ştie ce este drept şi ce este nedrept, de el singur şi de adevărul însuşi18. Aşadar, vezi de la bun început că, îndemnîndu-mă să ţin seama de părerea mulţimii în privinţa a ceea ce este drept, frumos şi bun, sau dimpotrivă, mă îndrumai pe un drum greşit. Pe de altă parte, cineva ar putea foarte bine obiecta că mulţimea are puterea să ne trimită la moarte, nu-i aşa?

CRITON Fără îndoială, Socrate.

SOCRATE Aşa cred şi eu. Numai că, bunul meu prieten, asta nu schimbă nimic din ce am stabilit mai sus19. Şi acum mai gîndeşte-te la ceva: rămîne pentru noi adevărat sau nu că a trăi conform binelui trebuie să fie mai presus de a trăi pur şi simplu?

CRITON Rămîne adevărat.

SOCRATE Şi rămîne oare adevărat sau nu că a trăi conform binelui este unul şi acelaşi lucru cu a trăi frumos şi drept?

CRITON Rămîne.

SOCRATE Deci, dacă pînă aici sîntem de acord, trebuie să cercetăm dacă încercarea mea de a fugi de aici fără îngăduinţa atenienilor este un lucru drept sau nu? Dacă ne va părea drept, vom încerca; dacă nu, vom renunţa.

Iar cît priveşte gîndurile tale despre bani, reputaţie, creşterea copiilor, ia seama, Criton: este tocmai felul de a gîndi al acestei mulţimi care trimite cu mare uşurinţă un om la moarte şi care apoi, dacă i-ar sta în putere, l-ar reînvia cu aceeaşi nesăbuinţă. Dar noi, de vreme ce aşa rezultă din raţionamentul nostru, nu trebuie să cercetăm nimic altceva decît ceea ce am spus adineauri şi anume dacă,"dînd celor ce mă vor scoate de aici bani şi alte dovezi de recunoştinţă, vom săvîrşi un lucru drept, atît ei cît şi noi, sau dacă, procedînd aşa, nu cumva comitem ceva nedrept. Dacă se va dovedi că săvîrşim un lucru nedrept, nu va trebui să ţinem seama nici de moarte, nici de orice altă suferinţă rezultînd din acceptarea situaţiei de acum, ci numai de primejdia de a săvîrşi un lucru nedrept.

CRITON Pare să fie aşa cum spui tu, Socrate; atunci ce să facem?

SOCRATE Să chibzuim, prietene, împreună şi dacă ai să-mi faci vreo obiecţie, fă-o, şi am să ţin seamă de ea; dar dacă nu, renunţă de pe acum, dragai meu, să-mi tot repeţi că trebuie să evadez. Căci, ca să consimt să fac asta, ţin foarte mult să mă convingi cu argumente. Aşadar gîndeşte-te dacă eşti de acord ca principiul discuţiei noastre20 şi încearcă să răspunzi la ceea ce te voi întreba, din adîncul convingerii tale.

CRITON Voi încerca, desigur.

SOCRATE Admitem oare că nu trebuie în nici un fel să săvîrşim cu bună ştiinţă o nedreptate? Sau putem crede că într-un anume fel ne e îngăduit s-o săvîrşim, iar în altul nu? Ori poate admitem — aşa cum am căzut de acord adesea, şi mai de mult [şi adineauri]21 — că săvîrşirea unei nedreptăţi nu este, în nici un fel, nici ceva bun, nici ceva frumos? Să se fi spulberat oare în aceste puţine zile toate vechile noastre convingeri dobîndite împreună? Am putut noi, Criton, la anii noştri, bătrîni cum sîntem, să ne amăgim atîta vreme cu credinţa că discutăm

serios, cînd de fapt noi eram aidoma unor copii? Sau poate totuşi ce ne spuneam noi pe atunci rămîne adevărat mai presus de orice, indiferent dacă mulţimea spune aşa sau altfel

şi indiferent dacă trebuie să trecem prin încercări mai grele sau mai uşoare ca aceea de acum, şi anume că pentru acela care săvîrşeşte o nedreptate aceasta este, fără excepţie, ceva rău şi înjositor? Ce crezi, admitem acest lucru sau nu?

CRITON îl admitem.

SOCRATE Aşadar, nedreptatea nu trebuie săvîrşită cu nici un chip.

CRITON Nu, cu nici un chip.

SOCRATE Atunci trebuie să admitem că dacă cineva a fost nedreptăţit, nu se cuvine ca el să răspundă printr-o nedreptate, aşa cum cred cei mulţi, de vreme ce nedreptatea nu trebuie săvîrşită cu nici un chip.

CRITON Aşa se pare.

SOCRATE Dar răul, ce crezi, Criton, trebuie să-l săvîrşim sau nu?

CRITON Fără îndoială nu, Socrate.

SOCRATE Dar să răspunzi la rău prin rău, aşa cum cred cei mulţi, de vreme ce răul nu trebuie făcut cu nici un chip, este oare un lucru drept sau nu? CRITON Nu este deloc drept.

SOCRATE De bună seamă, fiindcă între a face rău cuiva şi a săvîrşi o nedreptate nu este pare-se nici o deosebire. CRITON Aşa e.

SOCRATE Prin urmare nu trebuie să răspunzi la o nedreptate cu alta, nici la rău cu rău, orice ţi-ar face cineva. Dar ia seama, Criton, să nu accepţi aceste principii dacă nu crezi cu adevărat în ele. Ştiu bine că sînt şi vor rămîne mereu puţini oamenii care să gîndească în felul acesta. Iar cei care gîndesc aşa nu iau aceleaşi hotărîri cu cei care gîndesc altfel, ba chiar, uitîndu-se unii la hotărîrile celorlalţi, ajung în mod inevitabil să se dispreţuiască reciproc22. De aceea, gîndeşte-te bine dacă eşti de acord cu mine, dacă crezi şi tu ceea ce cred eu şi dacă admitem ca principiu23

i al discuţiei noastre faptul că este la fel de nelegitim să săvîrşeşti o nedreptate, să răspunzi printr-o nedreptate

celui care te-a nedreptăţit sau să faci rău din răzbunare celui ce ţi-a făcut rău. Or, poate eşti şi tu de altă părere şi nu admitem acelaşi principiu? Eu cred în acest principiu şi cred în el

acum la fel ca altă dată. Tu însă, dacă nu-1 mai accepţi, spune-mi, lămureşte-mă; iar dacă da, atunci ascultă ce decurge din el.

CRITON îl accept, desigur, şi sînt de acord cu tine; te ascult.

SOCRATE Iată deci ce decurge; sau mai bine nu, să te întreb: cînd ai recunoscut faţă de cineva că un lucru este drept, trebuie să faci acel lucru sau trebuie, înşelînd, să te porţi altfel?

CRITON Trebuie să-l faci.

SOCRATE Atunci ia seama ce urmează de aici. Dacă plecăm de aici fără consimţămîntul Cetăţii, oare nu cumva facem rău tocmai cui s-ar cuveni mai puţin? Mai sîntem oare consecvenţi cu ceea ce am admis că e drept? Sau nu?

CRITON Sînt întrebări la care nu pot să-ţi răspund, Socrate, nu le înţeleg.

SOCRATE Ia gîndeşte-te aşa. închipuie-ţi că, în clipa în care am fi gata să evadăm24 de aici (n-are importanţă cum numim fapta), ni s-ar înfăţişa Legile şi Cetatea25, şi ne-ar întreba: „Spune-ne, Socrate, ce ai de gînd să faci? Prin fapta pe care o pui la cale, crezi tu că faci altceva decît să lucrezi, atît cît atîrnă de tine, la pieirea noastră, a Legilor şi a întregii Cetăţi? Sau îţi închipui cumva că mai poate dăinui fără să se prăbuşească o cetate în care sentinţele date nu mai au nici o putere, ci îşi pierd autoritatea şi efectul prin voinţa unor persoane private?". Ce vom răspunde, Criton, la aceste întrebări şi la altele ca acestea? Căci s-ar putea invoca, mai ales de către apărătorul ei oficial26, o mulţime de argumente în apărarea acestei legi pe care noi o încălcăm şi care cere ca hotărîrile date să-şi păstreze întreaga lor putere. Ce le vom spune? Le vom răspunde oare: „Cetatea ne-a făcut o nedreptate, a dat o sentinţă greşită?"

CRITON Da, Socrate, sigur că aşa le vom răspunde!

SOCRATE Dar dacă legile ar spune : „Bine Socrate, asta ne-a fost înţelegerea? N-am căzut noi de acord să respecţi orice hotărîre a Cetăţii?". Iar dacă, la vorbele acestea, ne-am arăta miraţi, s-ar putea preabine să stăruie aşa: ,,Nu te mira, Socrate, de ce-auzi, ci mai bine răspunde-ne, că doar e obiceiul tău să pui întrebări şi să aştepţi răspunsuri. la spune, cu ce ne-am făcut vinovate, noi şi Cetatea, faţă de tine, de cauţi să ne pierzi? Nu noi te-am adus pe lume? Nu prin mijlocirea noastră a luat tatăl tău pe mama ta şi ţi-au dat viaţă? Spune-ne desluşit: au vreun cusur în ochii tăi acelea dintre noi care consfinţesc căsătoria?". „Nici un cusur", ar fi răspunsul meu. „Atunci poate

nu eşti mulţumit de legile după care ai fost şi tu crescut, privitoare la creşterea şi educaţia copiilor? Oare nu statorniceau ele un lucru bun poruncindu-i tatălui tău să te înveţe muzica şi gimnastica?"27. — „Ba da, le-aş spune eu". — „Atunci, după ce te-am adus pe lume, după ce le-am crescut si te-am instruit, poţi tu pretinde că nu eşti, laolaltă cu părinţii şi străbunii tăi, odrasla şi supusul nostru?28 Şi dacă e aşa, crezi oare că ai aceleaşi drepturi faţă de noi ca şi noi faţă de tine, că eşti îndreptăţit să te porţi cu noi cum ne purtăm noi cu tine? Vasăzică n-aveai aceleaşi drepturi cu tatăl tău sau cu stăpînul tău, dacă ai avut vreunul; nu puteai să-i faci ceea ce-ţi făcea el, nici să-i răspunzi cînd te ocăra, nici să-l loveşti cînd te lovea ı aşa mai departe. Şi să-ţi fie îngăduite toate acestea faţă de ţara ta şi de legile ei? Astfel, cînd noi vrem să te dăm pieirii, socotind că aşa este drept, te crezi îndreptăţit la rîndul tău să ne dai pieirii, atît cît atîrnă de tine, pe noi, legile, şi ţara ta? Şi poţi susţine, sub pretext că eşti un om cu adevărat dedicat binelui, că, făcînd aşa, faci un lucru drept? Oare ai ajuns atît de înţelept încît să nu-ţi dai seama că ţara este mai presus de tatăl tău, şi de mama ta, şi de toţi străbunii tăi: mai vrednică de respect, mai augustă şi mai sfîntă? Că ea cîntăreşte mai greu atît în ochii zeilor, cît şi în ochii oamenilor cu judecată bună? (a trebuie, mai mult decît pe tatăl tău, să o respecţi, să II-O înfrunţi şi să-i faci pe plac chiar cînd e aspră cu tine; înduplecînd-o dacă poţi şi, dacă nu, făcînd ce-ţi porunceşte, răbdînd fără murmur orice suferinţă: să fii bătut, să fii închis, să pleci la război, unde te aşteaptă rănile sau moartea? Da, toate acestea trebuie făcute, căci binele constă în săvîrşirea lor: să nu te dai bătut, să nu te retragi, să nu-ţi părăseşti rîndul, ci în război, la tribunal, pretutindeni, să faci ceea ce îţi porunceşte cetatea şi patria. Iar dacă nu, să-i arăţi, convingînd-o, unde stă dreptatea. Căci nu e oare o nelegiuire să foloseşti violenţa faţă de mama sau de tatăl tău şi cu atît mai mult faţă de patria ta?" Ce vom răspunde la aceste vorbe, Criton? Vom da dreptate Legilor sau nu?

CRITON Eu cred că le vom da dreptate.

SOCRATE „Deci, Socrate" — ar putea continua Legile — „dacă spusele noastre sînt adevărate, gîndeşte-te că nu e drept să te porţi cu noi aşa cum eşti pe cale s-o faci. Căci noi, care te-am adus pe lume, te-am crescut şi te-am educat, care v-am făcut părtaşi, pe tine şi pe toţi ceilalţi cetăţeni, la tot binele de

care sîntem în stare, tot noi proclamăm că orice atenian este liber ca — după ce a intrat în rîndul cetăţenilor29 şi ne-a cunoscut pe noi, Legile, precum şi rînduielile cetăţii — să plece oriunde, cu tot ce are, dacă nu îi sîntem pe plac. Nici una dintre noi, Legile, nu stă în calea nimănui şi nu opreşte pe nimeni să se ducă unde vrea: dacă vreunul dintre voi, cetăţenii, nu se împacă cu noi şi cu Cetatea, e liber să plece într-o colonie sau să se strămute ca metec30 în altă cetate, luînd cu sine tot ce e al său. Pe acela însă care, văzînd în ce chip împărţim dreptatea şi, îndeobşte, cum gospodărim Cetatea, rămîne aici, îl considerăm obligat, prin însuşi faptul rămînerii lui, să asculte toate poruncile noastre, iar dacă nu li se supune, îl socotim de trei ori vinovat: pentru că ne nesocoteşte pe noi, care i-am dat viaţă, pe noi care l-am crescut şi, în sfîrşit, pentru că, deşi a acceptat de bună voie autoritatea noastră, el nici nu i se supune, nici nu se străduieşte să ne convingă că s-ar putea să fi greşit. Şi asta cu toate că noi nu-i impunem cu brutalitate hotărîrile noastre, ci doar i le propunem, lăsîndu-i libertatea să aleagă între a ne îndupleca prin convingere sau a ne da ascultare: dar el nu face nici una, nici alta. Iată la ce învinuiri te expui, Socrate, dacă duci la capăt ceea ce ai de gînd; şi tu mai mult decît oricare altul" — „Dar pentru ce?", ar fi să întreb eu. Iar ele mi-ar răspunde cu asprime — şi pe drept cuvînt — spunîndu-mi că eu, mai mult decît orice alt atenian, sînt legat prin înţelegerea încheiată cu ele. Şi probabil că ar continua: „Avem dovezi temeinice, Socrate, că şi noi şi Cetatea îţi eram pe plac; căci tu, mai mult decît toţi ceilalţi atenieni, nu ai li rămas neclintit în Atena, dacă nu ţi-ar fi plăcut aici mai mult decît oriunde; tu nu ai plecat din cetate nici măcar pentru a asista la jocuri — ai fost o singură dată la Istm31, lipsind de aici doar cînd a trebuit să iei parte la campanii militare32; şi nici n-ai călătorit, aşa cum face toată lumea, nu te-a împins curiozitatea să cunoşti alte cetăţi sau alte legi33, ci te-ai mulţumit cu noi, legile de aici, şi cu Cetatea asta, care ţi-a fost atît de dragă încît noi, Legile ei, îţi păream minunate şi ai consimţit să trăieşti ca cetăţean sub autoritatea noastră şi ai trăit aici şi ai făcut copii. Şi încă ceva : în timpul procesului aveai putinţa, dacă ai fi vrut34, să obţii o condamnare la exil şi să faci atunci, cu voia Cetăţii, ceea ce te pregăteşti să faci acuma fără voia ei. Numai că pe atunci te lăudai că nu te superi dacă trebuie să mori şi, sînt chiar cuvintele laie, că preferi exilului

moartea. Iar acum vorbele rostite atunci nu te fac să roşeşti, nu-ţi mai pasă de noi, încerci să ne dai pieirii, purtîndu-te ca sclavul cel mai nemernic35. Acuma vrei să fugi, nesocotind învoiala dintre noi şi legămîntul de a trăi potrivit rînduielilor noastre. Mai ales la aceasta să ne răspunzi: spunem sau nu adevărul cînd afirmăm că ai consimţit, în faptă, nu în vorbă, să trăieşti potrivit rînduielilor noastre?" Ce am putea răspunde, Criton, la asta? Ce altceva decît că au dreptate?

CRITON Sîntem siliţi, Socrate, să le dăm dreptate.

SOCRATE „Ce altceva faci tu acum", vor spune ele mai departe, „decît să calci învoiala dintre noi şi legămîntul tău de a ne respecta? Un legămînt pe care l-ai făcut fără să fii silit, nici înşelat, nici nevoit să iei o hotărîre în pripă. Doar ai avut un răgaz de şaptezeci de ani în care erai liber să pleci de-aici dacă nu-ţi eram pe plac şi dacă învoiala noastră ţi se părea strîmbă. Dar tu n-ai preferat nici Lacedemona, nici Creta, despre care nu pierdeai nici un prilej să spui că au legi foarte bune36, şi nici o altă cetate greacă sau barbară, şi n-ai ieşit din Atena nici cît ies şchiopii, orbii sau ceilalţi infirmi; într-atît ţie, mai mult decît oricărui alt atenian, ţi-a fost pe plac această cetate şi, nu încape îndoială, şi legile ei. Căci poate să-i fie pe plac cuiva o cetate, dar nu şi legile ei? Iar acum să nu mai respecţi învoielile noastre? Nu, Socrate, le vei respecta dacă vrei să ne dai ascultare, şi nu te vei face de rîs plecînd din Cetate. Gîndeşte-te bine: dacă îţi calci legămîntul şi te abaţi de la una din prescripţiile noastre, îţi vei aduce ţie vreun folos sau prietenilor tăi? în ce-i priveşte, ei vor risca să fie exilaţi, pierzîndu-şi şi ei Cetatea, sau să-şi piardă averea; asta e destul de sigur. Cît despre tine, să presupunem mai întîi că te vei adăposti într-una din cetăţile vecine, Teba37 sau Megara38 (care au, amîndouă, legi foarte bune39); pentru cei de acolo sosirea ta va însemna sosirea unui duşman al constituţiei lor şi toţi cei ce veghează asupra cetăţii te vor privi cu neîncredere, socotindu-te un stricător de legi; iar judecătorilor de aici le vei întări convingerea că te-au condamnat pe drept, căci cel care strică legile poate cu atît mai mult să-i strice atît pe tineri, cît şi pe oamenii cu slabă judecată. Şi ce-ai să faci atunci? Ai să fugi de cetăţile care au legi drepte şi de oamenii care duc o viaţă bine orînduită? Dar va mai fi aceea pentru tine o viaţă vrednică de-a fi trăită? Sau poate totuşi te vei duce la ei şi vei avea obrazul să le

vorbeşti. . . dar ce să le spui oare? Ce spuneai şi aici, că pentru oameni lucrul cel mai preţios este virtutea, dreptatea, ordinea şi legea? Şi nu crezi oare că, din partea lui Socrate, o astfel de purtare va părea mai mult decît urîtă? Nu se poate să nu crezi. Dar nu, să zicem că, ducîndu-te departe de locuri ca acestea, ai să ajungi tocmai în Tesalia, la prietenii lui Criton; acolo înfloreşte neorînduiala, stricăciunea40 şi poate-or săte-asculte cu plăcere cînd le vei povesti ce caraghioasă a fost fuga ta din închisoare, cum ţi-ai schimbat înfăţişarea, punînd pe tine o sarică de piele41 sau cine ştie ce alte straie de fugar. Şi crezi că n-o să se găsească nici acolo nimeni care să te mustre că tu, un bătrîn cu zile numărate, te-ai încumetat să te agăţi cu-atîta ruşinoasă lăcomie de viaţă încît să încalci legile cele mai înalte? Ori, poate, dacă nu vei supăra pe nimeni, o să fii lăsat în pace; dar dacă totuşi ai s-o faci, Socrate, cîte vorbe umilitoare pentru un om ca tine îţi va fi dat să auzi. Cum vei trăi? Te vei băga sub pielea unuia şi-a altuia, răbdîndu-i bunul plac? Şi ce-ai să faci acolo, în Tesalia, decît să stai pe la ospeţe, ca şi cum de asta te-ai fi dus pînă acolo : să iei masa? Şi-atuncea cum rămîne cu vestitele-ţi vorbiri despre dreptate, despre virtute în întregul ei? Dar poate ai să zici că vrei să trăieşti de dragul copiilor, ca să-i creşti şi să-i educi. Dar cum? îi vei lua cu tine în Tesalia, să-i creşti şi să-i educi acolo, nelipsindu-i nici de marele folos de-a fi făcut din ei nişte străini?42 Sau poate n-o să-i iei cu tine; şi atunci, rămaşi aici, crezi că vor fi crescuţi şi educaţi mai bine, chiar dacă tu nu eşti lîngă ei, dar eşti încă în viaţă? Căci de bună seamă prietenii tăi se vor îngriji de ei. Şi crezi că o vor face doar dacă pleci în Tesalia, iar dacă pleci la Hades43 nu? Ba da, nu-ncape îndoială, dacă e ceva de capul celor care-şi zic prietenii tăi. Haide, Socrate, ascultă de noi, sub ocrotirea cărora ai crescut şi nu pune nici pe copii, nici viaţa, nici altceva nimic mai presus de ceea ce e drept; numai aşa vei putea, odată ajuns la Hades. să te aperi în faţa celor ce cîrmuiesc acolo44. Căci ceea ce vrei tu să faci nu este lucrul cel mai bun, mai drept sau mai legiuit pentru tine sau pentru ai tăi, nici aici, nici dincolo. Iar dacă părăseşti acum viaţa, nu o părăseşti vitregit de noi, Legile, ci de oameni; în schimb, dacă vei fugi din închisoare, răspunzînd, înjositor, cu nedreptate la nedreptate şi cu rău la rău, nesocotind învoielile şi legămintele noastre şi aducînd rău cui se cădea mai puţin, adică ţie, alor tăi, ţării tale şi nouă, atunci

mînia noastră te va urmări cît timp trăieşti, iar dincolo, surorile noastre, Legile lui Hades45, nu te vor primi cu blîndeţe, ştiind că tu, atît cît atîrna de tine, ai încercat să ne duci la pieire. Aşadar, te rugăm, nu asculta de Criton, ci de noi".

Fii încredinţat, Criton, dragul meu prieten, că toate acestea le aud parcă aievea, aşa cum cei cuprinşi de extazul coribantic46 aud zvonuri de flaut; ecoul acestor cuvinte răsună puternic în mine şi mă împiedică să mai aud şi altceva; aşadar, dacă vrei să spui ceva potrivnic lor, fii sigur că vorbeşti zadarnic. Totuşi, dacă vrei să stărui, te ascult.

CRITON Nu, Socrate, nu mai am nimic de spus.

SOCRATE Atunci rămînă-aşa, iubite Criton, şi să facem cum am spus, pentru că Zeul ne călăuzeşte pe această cale.

NOTE

1 Prieten şi compatriot al lui Socrate. Vezi Apărarea, 33 e. împreună eu Platon, Critobul şi Apollodor, Criton se oferă ca garant pentru salvarea lui Socrate. Vezi Apărarea, 38 b.

2 Subtitlul nu aparţine lui Platon, ci a fost adăugat de gramatici. Varianta adoptată este cea mai des întîlnită.

3 Din cinci în cinci ani atenienii trimiteau o ambasadă religioasă la Delos care mulţumea zeului Apollo pentru reîntoarcerea lui Theseu şi a tovarăşilor săi în patrie, după uciderea Minotaurului. Cît timp dura această călătorie, legea interzicea executarea pedepsei cu moartea. Vezi Phaidon, 58 b; Xenofon, Memorab., IV. 8, 2.

4 Promontoriu în sudul Atticii, greu de depăşit de corăbieri din cauza vînturilor potrivnice. Vezi Phaidon, 58 c.

5 Cei Unsprezece magistraţi aleşi anual, care executau sentinţele penale şi supravegheau închisorile. Vezi Apărarea, 37 c, 39 c; Phaidon, 59 c.

6 Cei vechi considerau că tot ce visau după miezul nopţii este adevărat. Vezi Phaidon, 60 e, 61 b.

7 H o m e r, Iliada, IX, 363. în versiunea românească a lui G. Murau, Bucureşti, 1967, citatul apare la v. 358. Sînt cuvintele cu care Ahile îl ameninţă pe Agamemnon că va părăsi lupta,

plecînd acasă. La Platon persoana verbului este modificată.

8 Ideea apare dezvoltată în Hippias minor, unde Socrate demonstrează că a fi capabil să săvîrşeşti un lucru presupune nu numai cunoaşterea acestuia, ci şi a contrariului său.

9 Delatori publici care la început denunţau contrabanda cu smochine (gr. σῦκος), apoi, prin abuz, deveniseră calomniatori de meserie.

10 Tineri tebani, discipoli ai lui Socrate, interlocutori ai acestuia în Phaidon. Se pare că au scris ei înşişi dialoguri în manieră socratică.

Se păstrează unul singur — intitulat πίναξ — Tabloul — şi este atribuit lui Cebes.

11 Aluzie la pledoaria lui Socrate. Vezi Apărarea, 37 c—e.

12 Tesalia, regiunea nordică a Greciei continentale.

13 Socrate a avut trei fii: Lamprocles, Sophroniscos şi Menexenos, dintre care primii doi erau încă mici la moartea acestuia.

14 întregul proces este comparat de Criton cu momentele principale ale unei drame compuse din: intrarea actorilor, agonul şi deznodămîntul. După părerea lui, nimeni nu a presimţit finalul tragic al acestei „piese" pe care Socrate ar fi putut să-l evite, dacă se exila de bună voie şi angaja un logograf care să-i scrie pledoaria.

15 Fraza are şi un ton ironic. Se scoate în evidenţă faptul că ,,opinia celor mulţi" era unul dintre subiectele curente în conversaţiile socratice. Vezi 47 c—d, 48 a—b.

16 Socrate se referă la un principiu asupra căruia revine cu insistenţă şi în alte dialoguri; vezi Apărarea, 29 d — 30 b; Phaidon, 82 d, 107 c, 115 b.

17 Sufletul.

18 Interpretarea pasajului este controversată. Vezi discuţia asupra lui în Nota introductivă a dialogului, p. 55. Am ales soluţia propusă în ed. lui C. Cron, Platons Verteidigung des Sukrates und Kriton, Leipzig, 18653 — identică cu cea din ed. lui E. Ferrai, Platone, Il Crilone, Torino, 19412 — după care numai cel ce a dobîndit cunoaşterea principiilor esenţiale într-un anumit domeniu a atins o cunoaştere adevărată; el se identifică cu această cunoaştere, o reprezintă, este singurul capabil să o exprime.

19 Vezi 46 d, 47 a.

20 Vezi 46 b.

21 Din ceea ce urmează rezultă că Socrate nu se referă numai la discuţia de faţă, ci şi la alte convorbiri pe care le avea în mod obişnuit cu Criton.

22 Despre opiniile divergente ale oamenilor vezi Gorgias, 474 e sq.

23 în greceşte άρχή, punct de plecare, principiu.

24 Termenul grecesc άποδιδράσκειν are o întrebuinţare specifică: el denumeşte fuga unui sclav sau dezertarea unui soldat. Acest act înseamnă încălcarea legii şi implicit comiterea unei nedreptăţi.

25 Personificarea legilor şi a statului era un procedeu frecvent în discursurile judiciare şi politice. Acest dialog imaginat de Socrate este cunoscut sub numele de „prosopopeea legilor" şi a fost imitat de Cicero în primul discurs împotriva lui Catilina.

26 Cînd se propunea abrogarea unei legi, atenienii înscenau un proces în care un avocat public apăra legea existentă în faţa adunării poporului.

27 Muzica şi gimnastica erau disciplinele fundamentale în formarea unui tînăr. Vezi Statal, II, 376 b sq.; III, 403 c sq.

28 Principiul tradiţional conform căruia cetăţeanul era sclavul cetăţii-stat s-a modificat odată cu mişcarea sofiştilor care protestau, conside- rîndu-l drept o anulare a individului.

29 Este vorba de jurămîntul prin care tinerii, la vîrsta de optsprezece ani, înainte de a face serviciul militar, primeau drepturi cetăţeneşti depline.

30 Străin stabilit într-o cetate. Majoritatea metecilor se ocupau cu meşteşugurile sau comerţul şi au contribuit în mare măsură la ridicarea economică a cetăţilor. Ei s-au bucurat de o protecţie deosebită din partea oraşului Atena, care le-a acordat drepturi aproape egale ca şi cetăţenilor ei, sporindu-şi astfel faima prin cîteva nume ca: Aristotel, Lysias, Isaios, pictorul Zeuxis, Hippodamos — constructorul Pireului. Aici este vorba de dreptul de strămutare în orice cetate care nu este colonie a Atenei.

31 Jocurile Istmice, denumite astfel după Istmul de Corint, singura cale de comunicare terestră între Peloponez şi partea de nord a Greciei.

32 Socrate a participat, ca hoplit, la trei campanii militare: Potideea (429 î.e.n.), Delion (424 î.e.n.) şi Amphipolis (422

î.e.n.).

33 Se spune că Socrate ar fi fost invitat să se stabilească la curtea lui Archelaos, regele Macedoniei, unde fuseseră găzduiţi şi poeţii Euripide şi Agathon.

34 Vezi Apărarea, 37 c.

35 Vezi nota 24.

36 Din această afirmaţie pusă pe seama lui Socrate răzbate de fapt admiraţia lui Platon pentru regimurile oligarhice ale Cretei şi Lacedemonei (celălalt nume dat Spartei). Superioritatea acestor constituţii faţă de cea ateniană, democratică, ar izvorî din trăsăturile morale ale dorienilor, strămoşii comuni ai celor două state. Ideea mai apare în Xenofon, Amintiri despre Socrate, III, 5, IV, 4, unde acesta admiră sistemul spartan de educare al tinerilor în spiritul unei supuneri totale faţă de legea cetăţii.

37 Capitala Beoţiei. Simmias şi Cebes erau tebani; vezi 45 b.

38 Oraş situat pe drumul care lega Atena de Corint. A jucat un rol important în perioada colonizării greceşti. De aici se trăgea Euclide socraticul (vezi Phaidon, 99 a), care, după moartea lui Socrate, a revenit în patrie împreună cu alţi discipoli, printre care şi Platon, înfiinţînd şcoala filosofică din Megara.

39 Ambele cetăţi aveau un regim oligarhic temperat şi manifestau simpatie faţă de constituţia spartană.

40 Nobilii tesalieni erau bogaţi şi ospitalieri, dar aveau reputaţia unor oameni violenţi şi desfrînaţi. Vezi Menon, 70 a—d, unde Socrate îi ironizează pentru aceste defecte. Despre trăsăturile morale şi politice ale tesalienilor, vezi Xenofon, Anabasis, II, 6, 21; Demostene, Olintica, I, 22.

41 Portul obişnuit al sclavilor sau al ţăranilor.

42 în original textul este de o ironie violentă. Durerea pe care o resimţea un grec atunci cînd era departe de pămîntul său sau trebuia să se despartă de locurile natale apare clar în numeroase pasaje din literatura elenă (dintre acestea vezi Odiseea, I, 58, IX, 27 sq., XX. 99; Euripide, Electra, 1311 sq., Fenicienele, 388 sq.).

43 Lumea morţilor. Hades este de fapt numele zeului care, alături de Persephone, soţia sa, stăpîneşte tărîmul umbrelor.

44 Vezi Apărarea, 41 a.

45 Legile nescrise, eterne, care judecă conştiinţa oamenilor. Vezi invocaţia pe care le-o adresează Antigona în Oedip rege, v. 453 sq.

46 Preoţi ai zeiţei frigiene Cybele, care îşi însoţeau ritualul orgiastic cu dansuri violente acompaniate de flaut.

Starea de transă in care intrau în timpul ritualului se refăcea ori de cîte ori auzeau sunetul aceleiaşi muzici.